

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 140:054.7 (342.7)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.1>

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ТЕОРІЙ І ПРАКТИК: У ПОШУКАХ ПРАВА НА СВОБОДУ

Володимир Білокопитов

*Запорізький національний університет,
факультет соціології та управління, кафедра соціальної філософії та управління
вул. Жуковського, 66, 69600, м. Запоріжжя, Україна*

Тема міграції не була у фокусі сучасної соціальної філософії досить довгий час. Однак через нещодавні події вона стала однією з центральних, оскільки порушує багато фундаментальних питань дисципліни, таких як держава, легітимність, територія, самовизначення, соціальна справедливість, культурна ідентичність, а також глобальна справедливість та права на свободу людини. На чаші терезів зараз покладено дві протилежні ідеї, як теза та антитеза. З одного боку «ідея міграцій без кордонів» та з іншого «політика закритих кордонів». Проблема міграції переважно представлена суперечками про кордони: чи маємо ми закрити кордони і не впускати іммігрантів до певної країни? Або ж ми маємо надати можливість іммігрувати будь-кому?

Найважливішим завданням філософського дискурсу про міграцію – це концептуалізація феномена свободи, проєктивності людського буття. Філософія спочатку моделює міграцію, розробляючи дуалістичну онтологію буття та небуття, сутності та явища, наявного та належного, знання та думки.

Соціологічні теорії міграції населення, у яких закономірності територіальних переміщень населення оцінюються як з позиції їх мотивації та наслідків на як особистісному рівні, так і з позиції аналізу процесу на національному та міжнародному рівнях. Демографічна теорія робить основний акцент на проблемах режиму відтворення населення, що безпосередньо визначається рівнем народжуваності та смертності.

Міграція ж є одним із видів мобільності індивідів і не є безпосередньо компонентом відтворювального процесу. Соціально-філософський аналіз теорій та процесів міграції в системі супроводжуючих її реалій виявляє домінуючі смисли парадоксальності логічної неможливості осілого існування та нескінченного пошуку права на свободу як пересування так і загальної свободи особистості у цілому. Трансформація традиційних уявлень про міграцію пов'язана з набуттям нею нових властивостей, пов'язаних з рухомою трансцендентністю та нестійкістю світобудови.

Ключові слова: «ідея міграцій без кордонів», «політика закритих кордонів», свобода пересування, демографічні перетворення.

Філософією та конкретними науками запропоновано та розроблено безліч концепцій, моделей і навіть теорій розвитку стосовно природи, суспільства, культури та свідомості. Космологічні, біологічні, історичні та психологічні підходи широко відомі і вводять в обіг ряд понять, що мають певні пояснювальні можливості. Філософія науки, у свою чергу, змодельовала процес розвитку наукового знання, використовуючи такі поняття, як «трансформації», «зміна парадигм», «проліферація». У значно меншому ступені відомі та відрефлексовані концепції, в яких модель розвитку побудована на понятті міграції.

Міграція виявляється як науково-емпіричне узагальнення (демографія, соціологія праці, адміністративне право, економіка розселення та туризму, соціальна та історична географія, етологія, теорія міжнародних відносин). Це поняття говорить про просторове переміщення індивідів та груп, що відповідає певним критеріям. Одночасно міграція постає як концептуальна метафора, що використовується у низці наук (генетика, геофізика, геохімія, програмування, культурологія, філософія). В даному випадку ми маємо справу з квазі-суб'єктом: переміщуються гени, хромосоми, частинки, пласти, програми, ідеї, концепції, при цьому поняття простору також іноді зазнає певного метафоричного розширення.

Тема міграції також не була у фокусі сучасної соціальної філософії досить довгий час. Однак через нещодавні події вона стала однією з центральних, оскільки порушує багато фундаментальних питань дисципліни, таких як держава, легітимність, територія, самовизначення, соціальна справедливість, культурна ідентичність, а також глобальна справедливість та права на свободу людини. Проблема міграції переважно представлена суперечками про кордони: чи маємо ми закрити кордони і не впускати іммігрантів до певної країни? Або ж ми маємо надати можливість іммігрувати будь-кому?

Найважливішим завданням філософського дискурсу про міграцію – це концептуалізація феномена свободи, проєктивності людського буття. Філософія спочатку моделює міграцію, розробляючи дуалістичну онтологію буття та небуття, сутності та явища, наявного та належного, знання та думки. Така онтологія передбачає високу когнітивну напруженість, а також рефлексивні та практично-духовні зусилля щодо наведення мостів між її полюсами.

Загальновизнано, що засновником теорії міграції є англійський вчений Ернст Георг Равенштайн, який навів у 1885–1889 роках ряд статей із висновками про закони міграції, отриманими на основі аналізу матеріалів з перепису населення. Частина положень теорії міграції Равенштайна не втратила своєї актуальності до теперішнього часу. Згідно з теорією світових систем І. Валлерстайна [17], з розвитком капіталістичних відносин люди стають мобільнішими і схильні до міжнародних міграцій у пошуках сприятливих умов. Теорія подвійного ринку праці, за М. Піоре, базується на принципі, що міжнародна міграція обумовлена внутрішніми трудовими вимогами сучасних індустріальних суспільств, тобто постійним попитом на працю мігрантів [14]. Одним із перших вчених, хто вказав на фактори, що впливають на міграційні процеси, був Еверетт С. Лі [10, с. 47–57], він розробив економічну модель притягуючих та виштовхувальних факторів (Push/Pull factors). Відповідно до даної моделі, на кожній території діють різні групи факторів міграції: утримуючі, притягуючі та виштовхувальні, за допомогою яких визначаються прибуття та вибуття населення, причому одні чинники діють на більшість людей, інші лише на окремих індивідів [10, с. 47–57].

Відповідно до статті 13-2 Загальної Декларації прав людини [3], «Кожна людина має право залишати будь-яку країну, у тому числі свою власну, і повертатися до своєї країни». Однак у цій статті право на виїзд не підкріплене правом на в'їзд. Людина, таким чином, може емігрувати, але не іммігрувати.

Країни – донори, що посилають мігрантів, отримують вигоду від грошових переказів та від повернення кваліфікованих працівників-мігрантів, країни – реципієнти, які приймають мігрантів отримують вигоду за рахунок омолодження робочої сили, та самі мігранти, завдяки руху до інших країн, знаходять нові можливості. Міграції сприяють перерозподілу багатств на світовому рівні та відіграють головну роль в економічному розвитку та у скороченні бідності. Більше того, в рамках того, що відбувається процес глобалізації, який сприяє вільному руху товарів, інформації та капіталів, варто подумати і про вільний рух людей.

На чаші терезів зараз покладено дві протилежні ідеї, як теза та антитеза. З одного боку «ідея міграцій без кордонів» та з іншого «політика закритих кордонів», про це свідчать наступні роботи дослідників.

Антуан Пеку та Поль де Гюштенер у книзі «Міграції без кордонів, Есе про вільне пересування людей» [11], що є результатом дослідницького проекту, ЮНЕСКО з метою кращого розуміння теоретичних питань, що стосуються «відкритих кордонів» обґрунтовують думку, яка визначає вільне пересування людей у всіх регіонах світу.

Звертаючись до роботи Девіда Міллера «Чужі серед нас» [12], що отримала широку увагу та обговорення, автор відкидає як неповноцінні два поширені шляхи обговорення міграції у сучасних дебатах: міграція як економічна проблема та як проблема прав людини. В якості альтернативи він пропонує реалістичний підхід, який, на відміну від етики, розглядає інститути та політичний курс, які нам слід прийняти у рамках питання про імміграцію. Дослідник виступає проти аргументів, що обґрунтовують принцип повністю відкритих кордонів (Земля як загальнолюдське володіння, глобальна рівність можливостей, імміграція як право людини на вільне пересування). Він стверджує, що для урядів демократичних спільнот цілком легітимно ставити інтереси своїх громадян вище за інших людей. Міллер розробляє та відстоює принципи так званого слабкого космополітизму, висуваючи розумні обмеження для політики закритих кордонів. Крім того, філософ намагається показати можливі шляхи критеріїв для класифікації та розподілу мігрантів. Розроблені ним чотири основні цінності (м'який космополітизм, національне самовизначення, справедливість у розподілі, соціальна згуртованість).

Понад два мільярди людей у всьому світі живуть у злиднях, страждають від голоду, гніту та війни. Більше 65 мільйонів з них залишили свої домівки минулого року, багато хто сподівався на краще життя в Європі чи у Північній Америці. Отже, чи відкриті кордони є правильною відповіддю на нещастя у світі?

Ця точка зору має багато прихильників, але німецький філософ та держміністр у відставці Юліан Ніда-Рюмелін переконаний, що відкриті кордони не суттєво полегшать страждання, але ще більше послаблять регіони походження та загострять соціальні конфлікти в приймаючих країнах. Вони не є вирішенням ганебних гуманітарних скандалів нашого часу.

У своїй «Етиці міграції» [13], Ніда-Рюмелін прокладає міст між філософією та політикою: політична дія має ґрунтуватися на цінностях і нормах людства. Тільки так можна приймати відповідальні та перспективні рішення. Бо лакмусовим папірцем нашої людяності стане те, чи вдасться нам ефективно боротися з глобальною бідністю та безперспективністю в регіонах походження.

В останні роки питання про міграційний контроль викликало великі дебати, оскільки часто-густо, держави не здатні контролювати кордони та взагалі не здатні успішно керувати міграційними потоками. Живість незаконної міграції є прикладом того, що навіть ретельні форми прикордонного контролю не дозволяють припинити в'їзд людей до країни. Звичайно, при перетині кордонів деяких мігрантів затримують, а деяких видворяють із країни вже після того, як вони проникли до неї. Однак мотивованим, цілеспрямованим мігрантам вдається оминати перешкоди ціною додаткового ризику, за новими маршрутами перетину кордонів або вдаючись до широко поширених послуг професійних переправників людей.

Ринок постійно прагне експансії, постійно шукає нових людей для виробництва товарів і послуг, а також нових споживачів, що швидко перетворює імміграцію у зручний спосіб задоволення цих ринкових імпульсів. Оскільки ринкові відносини кидають виклик логіці державного контролю та управління, цей виклик створює напругу у відносинах «між державами та ринками» [8; 9].

Донателла Ді Чезаре, професор теоретичної філософії Римського університету Сапієнца є авторкою книги «Іноземці-резиденти: філософія міграції» [7], яку видано у 2017 та перекладено англійською у 2020 році. У цій книзі Донателла Ді Чезаре стверджує, що міграція є фундаментальним правом людини. Вона розробляє оригінальну філософію міграції, яка ставить у центр самих мігрантів, а не держави та їхні кордони; показує, як ми повинні сприймати мігрантів: не як іншу людину, а радше як іноземців-резидентів. На думку авторки громадянство не може ґрунтуватися на будь-якому передбачуваному зв'язку із землею чи винятковій претензії на право власності, громадянство має бути повністю відокремлено від володіння територією та засноване на принципі співжиття – і на тій реальності, що всі ми тимчасові гості та орендарі землі.

В постіндустріальному суспільстві, за О. Тоффлером, географічна мобільність людей суттєво активізується: ці поїздки людей туди та звідти по землі та над землею є однією з рис постіндустріального суспільства. Напроти, до індустріальні країни здаються замороженими та застиглими, їхнє населення прикуте до одного місця. Таким чином, рухливість населення є однією з ознак прогресивного розвитку, а локальна вкоріненість – ознакою соціального, цивілізаційного аутсайдерства... Будь-який вид міграції та свободи пересування загалом, за Р. Парком, є формою біотичної конкурентоспроможності, адже соціум складається, у першу чергу, з індивідуальної здатності до пересування, яка є основою різноманітності соціальних зв'язків [5, с. 146].

Дослідниця з Нідерландів Симона Везолі (Simona Vezzoli) у роботі «Як кордони впливають на міграцію? Інсайти відкритого та закритого кордону режимів у трьох Гвіанах» [16], дійшла до висновку, що вплив режимів відкритих і закритих кордонів на міграції в дослідженні показує, що, попри здоровий глузд, закриті кордони можуть призвести до високої еміграції, тоді як відкриті кордони можуть спонукати людей залишатися.

Тобто, підтримуючи *«ідею міграції без кордонів»* міграційні процеси можуть бути розглянуті як прагнення людини до свободи, до прогресивного розвитку, до різноманітних соціальних зв'язків, та виникає питання, щодо нелегальної міграції як явища. Нелегальна міграція як явище, може буди розглянуто як реакція на контроль над людьми, який створено апаратом примусу, що скерований *«політикою закритих кордонів»*. Будь-який примус завжди породжував невдоволення. Чим сильніший тиск, тим сильніший опір.

Мобільність є сучасною міждисциплінарною парадигмою в соціальних і гуманітарних науках, яка досліджує переміщення людей, ідей і речей, а також наслідки цих рухів. Як зазначає М. Шеллер (Mimi Sheller) [15, с. 12], у соціально-гуманітарних науках за останні десять років сформувався новий підхід до вивчення мобільності: комплексне дослідження спільного руху людей, об'єктів та інформації.. У демографії і антропології мобільність населення вимірюється його міграцією всередині певної популяції [4].

Свобода є важливим державотворчим і правотворчим засобом розбудови громадянського суспільства та правової держави. Однією з головних умов у цьому процесі є забезпечення свободи у праві, яка може існувати лише тоді, коли члени громадянського суспільства мають високий рівень соціального, морального та культурного розвитку [6, с. 15].

Не останню роль у збільшенні міграційних потоків відіграє демографічна ситуація, яка склалася у світі. Зростання населення було і залишається безпрецедентним за всю історію: його чисельність зростає з 2,5 млрд осіб в середині ХХ століття до 7,5 млрд сьогодні. У той самий час природний приріст населення в країнах так званого «золотого мільярду» (Європа, Північна Америка, Канада та Австралія) неухильно зменшується, в результаті чого виникає потреба поповнення ринку праці за рахунок міжнародних мігрантів. Згідно

прогнозу відділу ООН з питань населення, Німеччина, наприклад, до 2050 року потребуватиме щорічно 487 тис. мігрантів, щоб утримувати старіюче населення, Франція – 109 тис., а в цілому ЄС – 1,6 млн осіб. Поки що максимальне сальдо міграції належить Північній Америці – щорічно 1,4 млн чоловік. За нею йде Європа – 1,1 млн.; в Океанії – лише 103 тис. осіб. Для збереження чисельності населення Європи на нинішньому рівні необхідно, щоб впродовж 50 років в'їхали 58,5 млн іммігрантів (1,2 млн на рік). Якщо ж цього припливу не буде, то кількість населення зменшиться на 16%). Згідно з прогнозом Департаменту економічного і соціального розвитку ООН, якщо чисельність населення з 2015 року по 2100 рік у світі загалом зросте на 53% і становитиме 11213, 3 млн. осіб, то в Африці – на 369% (4386, 6 млн.), в Азії на 11% (4888, 7 млн. осіб), а в Європі спостерігатиметься спад на 13% (з 738, 4 млн осіб у 2015 році до 645, 6 млн у 2100) [1, с. 89–90].

Усі державні заходи, які регулюють міжнародну міграцію, можна поділити на: 1) правові, які проявляються через квотування (встановлення кількісних параметрів імміграції, професійної структури прибулих), вимоги підтвердження професійної кваліфікації, обмеження по стану здоров'я тощо; 2) економічні, які пов'язані зі встановленням, наприклад, обов'язкової для іммігрантів плати за в'їзд та працевлаштування, або прив'язки можливості отримання громадянства до придбання нерухомості в країні, здійснення масштабних інвестицій тощо. Загалом, економічно розвинуті країни за типом імміграційної політики можна поділити на 3 групи: 1) країни, що сповідують політику «відкритих дверей»; 2) країни проміжної моделі міграції; 3) країни, що реалізують переважно політику «гостьової міграції» [2].

Незважаючи на наявність великого обсягу наукових праць на теми міграції, міграційної політики та міграційної привабливості, ці питання залишаються вкрай актуальними і злободенними.

Тож, аналіз теоретичних та емпіричних даних з темі дослідження дозволив дійти висновку, що у пошуках свободи на пересування та ухвалення рішення індивіда про міграцію є комплексним процесом, на який впливає сукупність декількох чинників. Наприклад, маємо у наявності демографічний спад у Європі, маємо прагнення молоді жити у країнах зі стабільною економікою, готовність мас мігрувати до європейських країн та водночас маємо протистояння «політики закритих кордонів» та «ідей міграції без кордонів». Система контролю або тиску завжди буде зміщена на користь «найосвіченіших і найбільш забезпечених членів суспільства», займаючи посади в радах директорів корпорацій, а також впливаючи на політиків за допомогою фінансової підтримки фондів або посад, члени «еліти» значно впливатимуть на корпоративні та урядові рішення.

Соціально-філософський аналіз процесів міграції в системі супроводжуючих її реальній виявляє домінуючі смисли парадоксальності логічної неможливості осілого існування та нескінченного пошуку права на свободу як пересування так і свободу особистості. Трансформація традиційних уявлень про міграцію пов'язана з набуттям нею нових властивостей, пов'язаних з рухомою трансцендентністю та нестійкістю світобудови.

Список використаної літератури

1. Гьокхан Демір. Національна ідентичність у контексті глобальних міграційних процесів: соціально-філософський аналіз : дис. ... к. філос. н. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Житомир, 2018, 233 с. С. 89–90.
2. Длугопольська Т. Міжнародна міграційна політика: від теорії до імплементацій, *International Relations. Economics. Country Studies. Tourism (IRECST)*. DOI: 10.26565/2310-9513-2020-12-03

3. Загальна декларація прав людини (стислий виклад) URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 11.04.2023)
4. Мобільність: системний підхід / І. Стрюк, С. О. Семеріков, А. М. Стрюк, *Інформаційні технології і засоби навчання, 2015, Том 49, № 5*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/331469917_MOBILNIST_SISTEMNIJ_PIDHID [accessed Apr 27 2023].
5. Цимбал Т.В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії. Київ, Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. 396 с. С. 146.
6. Щадило О.І. Аксиологія феномена свободи у трансформаційних суспільствах, автореф. дис.к.юрид.н., 12.00.12 – філософія права, Львів, 2020, 22 с. С. 15.
7. Di Cesare, Donatella. Resident Foreigners: A Philosophy of Migration, trans. David Broder, Cambridge, Polity Press, 2020. 260 p.
8. Entzinger, H., Martiniello, M. and Wihtol de Wenden, C. (eds). Migration between States and Markets. Aldershot, U.K., Ashgate. 2004.
9. Harris, N. Thinking the Unthinkable: The Immigration Myth Exposed. London, I. B. Tauris. 2002.
10. Lee E. A Theory of Migration // Demography. 1966. Vol. 3. N 1. № 3. P. 47–57.
11. Migration without borders essays on the free movement of people, Edited by Antoine Pécoud and Paul de Guchteneire, 2007 UNESCO Publishing, Paris and Berghahn Books, New York, Oxford Available at: https://www.researchgate.net/publication/292151563_Migration_without_Borders_Essays_on_the_Free_Movement_of_People (accessed April 11, 2023).
12. Miller D. Strangers in our midst: the political philosophy of immigration. Cambridge, Massachusetts, 2016. 218 p.
13. Nida-Rümelin, Julian. Über Grenzen denken: Eine Ethik der Migration., Herausgeber: Körber-Stiftung, 2017. 248 p.
14. Piore M. Birds of passage. Migrant labour and industrial societies. New York : Cambridge University Press, 1979.
15. Sheller M. Mobility / Mimi Sheller // sociopedia.isa. 2011. 12 p. Available from : <http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/Mobility.pdf> (accessed April 11, 2023)
16. Vezzoli Simona, How do borders influence migration? Insights from open and closed border regimes in the three Guianas, *Comparative Migration Studies (2021)* 9:9 <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00213-1>
17. Wallerstein I. The Modern World-System, vol. III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840's. San Diego : Academic Press, 1989.

ANALYSIS OF MIGRATION THEORIES AND PRACTICES: IN SEARCH OF THE RIGHT TO FREEDOM

Volodymyr Bilokopytov
Zaporizhzhia National University,
Faculty of Sociology and Management,
Department of Social Philosophy and Management
Zhukovsky str., 66, 69600, Zaporizhzhia, Ukraine

The topic of migration has not been the focus of modern social philosophy for quite a long time. However, due to recent developments, it has become one of the central ones, as it raises many fundamental questions of the discipline, such as the state, legitimacy, territory, self-determination, social justice, cultural identity, as well as global justice and human freedom rights. Two opposing ideas, such as thesis and antithesis, are now placed on the scales. On the one hand, the “idea of migrations without borders” and on the other “policy of closed borders”. The problem of migration is mainly represented by disputes about borders:

should we close the borders and prevent immigrants from entering a certain country? Or should we allow anyone to immigrate?

The most important task of the philosophical discourse on migration is the conceptualization of the phenomenon of freedom, the projectivity of human existence. Philosophy first models migration by developing a dualistic ontology of being and non-being, essence and phenomenon, present and proper, knowledge and thought.

Sociological theories of population migration, in which patterns of territorial population movements are evaluated both from the standpoint of their motivation and consequences at the personal level, and from the standpoint of analyzing the process at the national and international levels. Demographic theory places the main emphasis on the problems of the population reproduction regime, which is directly determined by the birth rate and death rate.

Migration is one of the types of mobility of individuals and is not directly a component of the reproductive process. The socio-philosophical analysis of the theories and processes of migration in the system of accompanying realities reveals the dominant meanings of the paradox of the logical impossibility of a settled existence and the endless search for the right to freedom of both movement and the general freedom of the individual as a whole. The transformation of traditional ideas about migration is connected with its acquisition of new properties related to the moving transcendence and instability of the world structure.

Key words: “idea of migrations without borders”, “policy of closed borders”, freedom of movement, demographic changes.